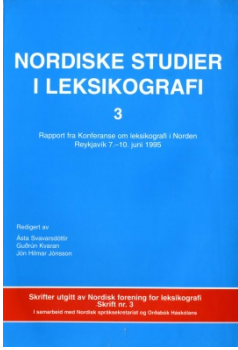

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Exemplens funktion i ordböcker	
Forfatter:	Henrik Nikula	
Kilde:	Nordiske Studier i Leksikografi 3, 1995, s. 311-320 Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, Reykjavík 7.-10. juni 1995	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Exemplens funktion i ordböcker

It seems to be a generally accepted truth that examples have an important function in dictionaries. In spite of that there exists no general theory of dictionary examples. A sentence used as an example in a dictionary has a very different function from that of the same sentence used in normal communication. This means, for instance, that the problem of authenticity must be looked upon in a new way. A theory of dictionary examples could, as the German linguist Fritz Hermanns has shown, have the cooperative principle and the conversational maxims of Grice (1975) as one point of departure.

1 Inledning

Exemplens funktion i ordböcker är naturligtvis beroende av ordbokstypen. I detta bidrag rör det sig om vad man grovt kan beteckna som "praktiska ordböcker", t.ex. inlärningsordböcker och överhuvudtaget ordböcker som används för att förstå eller för att producera nya texter på det egna språket eller på ett främmande språk. Beaktade blir alltså inte historiska ordböcker, dialektordböcker o.d., dvs. ordböcker med rent deskriptiv-dokumentativ funktion. Distinktioner som allmänspråklig och fackspråklig ordbok, en- respektive tvåspråkig ordbok o.d. kan av utrymmesskäl inte beaktas, även om de har relevans i detta sammanhang. Vidare utgår jag utan närmare argumentation från att exemplen normalt utgörs av fullständiga satser, jfr Bergenholtz (1994: 422 ff.).

2 Autenticitet

En utgångspunkt får här utgöras av frågan om "äkt", "autentiska" exempel dvs. belägg är "bättre" än konstruerade exempel. Min egen ståndpunkt är att konstruerade exempel ur en viss synvinkel rentav kan betraktas som mera äkta och naturliga, mera "autentiska" än exempel tagna ur korpora, jfr Nikula (1986). Denna ståndpunkt förefaller säkerligen mången ganska märklig och accepteras som sådan sannolikt inte av de flesta lexikografer. Den måste därför exemplifieras — med ett exempel.

Är satsen *Det regnar* ett belägg eller ett konstruerat exempel? Det är en sats som alla som levt i en svenskspråkig omgivning hört många gånger och den kunde sålunda vara ett belägg, ett äkta exempel, men jag har inte brytt mig om att leta efter satsen i någon korpus eller text, utan har konstruerat den för detta sammanhang.

Ett exempel som *Det regnar* används naturligtvis inte som exempel på sig självt utan för att exemplifiera någon företeelse i språket. Det kunde t.ex. vara ett exempel på en s.k. indirekt talakt i en lärobok i lingvistik. Låt oss anta att satsen är ett äkta belägg som yttrats i en bestämd situation i ett bestämt syfte. För recipienten var saken klar. Han eller hon tog paraplyet med sig innan hon gick ut. När vi läser satsen som exempel på en indirekt talakt i

en lärobok i lingvistik måste vi föreställa oss en motsvarande situation där vi är fiktiva hörare som hör en fiktiv talare — men vi reagerar naturligtvis inte enligt den fiktiva uppmaningen eftersom vi själva inte befinner oss i den fiktiva världen. Det är ju trots allt bara fråga om ett exempel!

Belägget, det äkta exemplet, har alltså en helt annan funktion än i den ursprungliga situationen, det är "ett citat som ryckts ur sitt sammanhang", jfr Hermanns (1988:166). Om jag däremot konstruerar en sats, t.ex. satsen *Det regnar*, som exempel på en indirekt talakt, är den exakt i det sammanhang som den formulerats för och är i den meningen mera autentisk eller äkta än ett belägg ur en "riktig" text skulle vara. I viss mening är dock, såsom Hermanns (1988:166) påpekar, även det konstruerade exemplet ett ur sitt sammanhang ryckt citat, eftersom "konstruktören" inte kan konstruera ett exempel utan att föreställa sig någon kommunikativ kontext.

Det hittills sagda innebär emellertid inte något ställningstagande till den intressanta frågan huruvida belägg är bättre eller sämre än konstruerade exempel. För att man överhuvudtaget ska kunna ta ställning till den frågan måste man närmare analysera exemplens funktion.

3 Exemplens funktion

Språkliga exempel i språkvetenskapliga arbeten, i grammatiker och i ordböcker har till en del olika funktioner. Exempelen i språkvetenskapliga arbeten kommer jag inte att beröra, eftersom deras funktion tydligt skiljer sig från exemplens funktion i grammatiker och ordböcker, medan exemplen i de senare har mycket gemensamt med varandra.

Exempelen i grammatiker och ordböcker kan användas för att exemplifiera grammatiska, semantiska, pragmatiska, stilistiska osv. egenskaper hos ord och andra språkliga uttryck. Exempelen kan vidare användas för att ge en uppfattning om sociala, historiska och kulturella aspekter på det eller de samhällen där språket i fråga talas. I SOB finner vi t.ex. under substantivet *pipa* exemplet "hon drömde om en lugn och trygg man som rökte pipa", vilket tyder på att synen på kvinnans ställning kanske inte förändrats så mycket som man gärna vill tro. Å andra sidan finner man exempel som "pappa ska mata lillan" under *mata* och "han lagar god mat" under *laga*, vilket ger en något annan uppfattning om det svenska samhället, eller åtminstone om ordboks författarna — eller kanske det rentav är så att författarna vill uppfostra ordboks användarna genom valet av exempel. Detta är inte en så långsökt tanke som det kanske låter. I t.ex. band 4 av DDR-ordboken *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* (WDG) i sex band sägs explicit att exemplet i detta och i de följande banden innehållsligt ska stå i överensstämmelse med den marxistiskt-leninistiska ideologin just i uppfostrande syfte. En intressant forskningsuppgift vore säkerligen att undersöka hur exemplen i grammatiker och ordböcker speglar det samhälle de härstammar från, jfr även t.ex. Bergenholtz/Tarp (1994:141), Grosse (1967), Pusch (1983), Römer (1973). Denna inte oväsentliga aspekt kan jag inte gå närmare in på här; exemplen i grammatiker och ordböcker används uppenbarligen huvudsakligen i andra syften.

I Ebba Lindbergs *Beskrivande svensk grammatik* finner vi följande regel (Lindberg 1976:158):

Topikalisering. Ett adverbial eller en nominalfras ur predikatsfrasen flyttas till satsens första plats, som i bassatsen upptas av subjektet. Som en följd av topikaliseringen måste subjektet flyttas åt höger, så att det i den transformerade satsen står efter det finita verbet.

Denna något abstrakta regel exemplifieras bl.a. av följande exempel (Lindberg 1976:158):

Jag har inte träffat honom än → *Honom* har jag inte träffat än.
Än har jag inte träffat honom.
Inte har jag träffat honom än.

Exemplen konkretiserar alltså en relativt abstrakt regel som utan exempel vore svår att förstå och använda. Egentligen borde vi inte tala om regel utan om regelformulering, dvs. exemplen tydliggör en regelformulering. Genom regelformuleringen försöker man naturligtvis beskriva en i språket självt inherent regel och i den meningen kan vi säga att exemplet exemplifierar en regel.

När det gäller grammatiker exemplifierar exemplen vanligen endast en regel åt gången. Exemplet i ordböcker exemplifierar däremot i normalfallet snarare flera än en regel, vilket dels har rent praktiska orsaker, dvs. utrymmesmässiga-ekonomiska, dels beror på att man slår upp i en ordbok av andra orsaker än i en grammatik. Grammatiken beskriver ju i princip allmänna regler, medan ordboken naturligtvis beskriver lexikaliska regler, dvs. regler som är förknippade med bestämda ord.

När man använder en grammatik slår man alltså upp en regel, när man använder en ordbok slår man upp ett ord för att få reda på en eller flera av de många mer eller mindre idiosynkriska regler som gäller användningen av detta ord, varvid ett och samma exempel kan få belysa olika regler, indirekt kanske också sådana som det inte primärt är avsett att tydliggöra. Exemplet "han lagar god mat" anger samtidigt att *laga* är ett transitivt verb och att det utgör en betydelsevariant av detta verb ('tillreda, anrätta', inte 'reparera'), dvs. en syntaktisk och en semantisk regel. För ordboksanvändaren kan någondera eller båda reglerna samtidigt vara aktuella.

4 Exemplens textualitet

Det faktum att exemplen i grammatiker och ordböcker har som funktion att exemplifiera språkliga regler och inte att såsom språkliga uttryck i texter i allmänhet att förmedla vissa innehåll gör att vi måste ställa oss frågan hur ett exempel ska vara utformat utgående från helt andra synpunkter än när vi i normal kommunikation formulerar oss språkligt, jfr även Nikula (1988b).

En sats i en vanlig text är ju inte ett exempel på regler genom att utgöra en konkretisering av regelformuleringar utan är ett resultat av tillämpningen av ett stort antal regler i en viss kontext i syfte att förmedla ett visst innehåll. Detta faktum är viktigt att ta i beaktande när man tar ställning till användningen av autentiska respektive konstruerade exempel i ordböcker. Det är självklart att ordboksförfattaren bör använda sig av de korpora som står till buds, frågan är hur de används. När man med dagens datateknik kan behandla stora textmängder och man utgående från t.ex. frekvensundersökningar försöker sluta sig till språkliga regler

måste man beakta det faktum att belägg ur ”normala” texter inte exemplifierar regler utan är resultaten av regel användningar och att sambandet mellan frekvens och regel aldrig kan spegla en regel direkt. Visserligen beror det faktum att t.ex. ett syntaktiskt objekt naturligtvis oftare förekommer vid transitiva än vid intransitiva verb på lexikaliska egenskaper hos dessa två verbklasser, men det att plats- och tidsadverbial ofta förekommer vid verb som *regna*, jfr även Karlsson (1983), beror inte omedelbart på samma sätt på lexikaliska egenskaper hos dessa verb utan snarare på kommunikativ relevans, jfr Nikula (1994). Detta innebär omvänt att den höga frekvensen av objekt vid transitiva verb inte kan uppfattas som en direkt indikator på någon lexikalisk regel såsom ”transitivitet” utan att andra aspekter såsom t.ex. verbets semantik beaktas. När man i förordet till SOB säger att ”*Svensk ordbok* är ett *tillrättalagt* [min kursiv.] val ur databasen” förefaller detta mig sålunda vara en klok strategi.

Exemplen måste naturligtvis väljas eller konstrueras utgående från sin funktion i ordböckerna och det har man naturligtvis alltid gjort, även om man inte alltid så tydligt formulerat uppgiften och framför allt kanske inte alltid så tydligt sett skillnaden mellan ett språkligt uttryck i normal kommunikativ funktion och som exempel på regler. Ett språkligt belägg är alltså inte ett exempel på en eller flera regler, även om man kan säga att det är ett exempel på att ett antal regler tillämpats vid ett visst tillfälle, dvs. på något som historiskt ligger mer eller mindre långt bakåt i tiden. Ordboksanvändaren är emellertid i fråga om praktiska ordböcker sällan intresserad av att någon vid något visst tillfälle sagt ”Det regnar”; han vill genom exemplet få hjälp att förstå någon eller några av de regler som gäller användningen av verbet *regna*. Ordboksexempel har alltid en prospektiv karaktär, dvs. har funktionen att i någon framtida situation kunna ge ordboksanvändaren en uppfattning om en viss språklig regel. Belägget är däremot alltid i sin egenskap av belägg retrospektivt, dvs. pekar på något förflutet, men kan naturligtvis trots detta användas som ordboksexempel. Då är det emellertid inte mera retrospektivt utan prospektivt och också i den meningen ”inautentiskt” sin autenticitet till trots.

5 ”Maximer” för exempel

Ett språkligt uttryck, t.ex. en sats, i normal kommunikativ användning, befinner sig i en kommunikativ kontext där textproducenten vill förmedla någonting och textrecipienten är mer eller mindre intresserad av vad textproducenten vill förmedla genom texten. Den kommunikativa kontexten för ett lexikaliskt exempel består i sin vidare mening av ordboken och dess kontext, närmare bestämt emellertid av:

- a) de regelformuleringar exemplet ska förtydliga (t.ex. ”itr. verb + ’betydelsedefinition’”) i syfte att göra de språkliga reglerna gripbara, samt:
- b) den fiktiva kommunikativa kontext ordboksanvändaren måste föreställa sig för att tolka exemplet ”som om det vore” ett språkligt uttryck i normal användning.

Den tyske germanisten Fritz Hermanns har utgående från Grice’ bekanta kooperationsprincip och konversationsmaximer formulerat nya maximer som beaktar det lexikaliska exemplets särart, jfr även Bergenholtz (1994:429). Grice’ fyra huvudmaximer var ju följande (Grice 1975:45 f.):

- 1) "Quantity", dvs. var så informativ som möjligt, var inte onödigt informativ.
- 2) "Quality", dvs. försök att göra ditt bidrag sådant att det är sant, säg ingenting som du håller för osant, säg ingenting, som du inte kan verifiera.
- 3) "Relation", dvs. var relevant.
- 4) "Manner", dvs. undvik dunkelhet i uttrycket, undvik flertydighet, uttryck dig kort, var följdriktig.

Grice (1975:46) tillägger: "And one might need others."

Hermanns' maximor för exempel lyder som följer (Hermanns 1988:177):

- 1) Ein Beispiel soll sprechend sein.
- 2) Ein Beispiel soll ansprechend sein.
- 3) Ein Beispiel soll echt sein.
- 4) Ein Beispiel soll kurz sein.

Maxim (1), ett exempel ska vara talande, innebär att exemplet verkligen ska tydliggöra de regler som är aktuella. Ett exempel som *Far läser under läsa* uppfyller inte ensamt detta krav bl.a. därför att det inte anger att verbet är transitivt. I kombination med andra exempel kan det naturligtvis fylla sin uppgift; bl.a. anger det att verbet utan särskild kontext kan stå utan objekt. Hermanns bifogar i likhet med Grice ett antal undermaximer.

- 1a) Ein Beispiel soll das semantisch Prototypische eines Lemmazeichens zeigen (Hermanns 1988:178). — T. ex. "Hunden sover" är inte semantiskt prototypiskt, mera prototypiskt och i den meningen bättre är "Hunden skäller, viftar på svansen, morrar".
- 1b) Ein Beispiel soll tautologisch sein (Hermanns 1988:178). — Ett tautologiskt exempel skapar en "stark kontext" (jfr Nikula 1988a:233). En icke stark kontext för *köpa* utgör "Han köpte en bok", medan "Han köpte en bok för 300 kronor hos sin bokhandlare" kan betraktas som en stark kontext. Beläggsatser som utgör starka kontexter är svåra att finna eftersom dels alltför mycket information pressas in i en enda sats, dels en del av denna information inte är kontextuellt relevant, jfr Grice' maxim (3) ovan, samt Nikula (1994).
- 1c) Ein Beispiel sollte multifunktional sein (Hermanns 1988:179). — Multifunktionella exempel som tydligt kan åskådliggöra flera regler på en gång är ofta svåra att finna i textkorpora.

Till maxim (2), ett exempel ska vara "tilltalande", fogar Hermanns följande undermaximer:

- 2a) Ein Beispiel soll interessant sein (Hermanns 1988:179). — Ett exempel som är intressant har svårt att uppfylla kraven i (1a, b, c).
- 2b) Ein Beispiel soll geistreich und witzig sein (Hermanns 1988:180). — Ett exempel som uppfyller kraven i (1a, b, c) är emellertid sällan särskilt spirituellt.
- 2c) Ein Beispiel soll anspruchsvoll sein.

- 2d) Ein Beispiel soll leicht verständlich sein (Hermanns 1988:180). — Ett exempel som är anspråksfullt (2c) är kanske inte alltid särskilt lättbegripligt (2d).
- 2e) Ein Beispiel sollte historisches Kolorit haben.
- 2f) Ein Beispiel sollte lokales und soziales Kolorit haben.
- 2g) Beispiele sollten auch in dem Sinn beispielhaft sein, daß sie besonders gelungene Formulierungen, namentlich aus der Literatur, präsentieren (Hermanns 1988:181). — Maximerna (2e, f, g) gäller kulturella aspekter, vilket talar för belägg; beträffande (2g) är belägg naturligtvis det enda möjliga.

Till maxim (3), ett exempel ska vara "äkta", fogar Hermanns följande undermaximer:

- 3a) Ein Beispiel soll authentisch sein (Hermanns 1988:181). — Ett exempel ska enligt Hermanns om detta är möjligt vara autentiskt i den meningen att det är ett belägg.
- 3b) Ein Beispiel soll seinem Zweck — dies oder jenes zu zeigen — optimal angepaßt sein oder werden (Hermanns 1988:181). — Ett exempel som är så väl lämpat som möjligt med tanke på sitt ändamål — att åskådliggöra regler genom att förtydliga regelformuleringer — finner man inte alltid så lätt ens i stora korpora, jfr även Hermanns (1988:182).
- 3c) Ein Beispiel soll glaubwürdig sein (Hermanns 1988:181). — Att exempel ska vara " trovärdiga" gäller även konstruerade sådana.

Till maxim (4), ett exempel ska vara kort, fogar Hermanns endast en undermaxim:

- 4a) Ein Beispiel soll lang sein (Hermanns 1988:181). — Bl.a. utrymmesskäl talar naturligtvis för att exemplen ska vara korta, medan långa exempel kanske lättare fyller kraven på naturlighet och också lättare bildar "starka" kontexter. Ett långt exempel kan emellertid genom sin större komplexitet vara otydligare i fråga om de regler det ska förtydliga, jfr även Nikula (1988a:234).

Det är uppenbarligen mycket motstridiga krav som ställs på exempel. Ett exempel ur verkligheten visar att ett exempel förefaller kunna vara bra just för att det är dåligt. Satsen *Die Heringe der Ostsee sind magerer als die der Nordsee* som exempel på användningen av determinativt pronomen som huvudord till genitivattribut tycks ha trängt djupt in i medvetanden hos alla svenskar som råkat ut för det i skolundervisningen som ett skräckexempel på ett tyskt grammatikexempel, jfr Sundqvist (1988), Freund/Sundqvist (1988:§488). Men ett exempel som man kommer så väl ihåg kan väl inte vara dåligt? Som grammatiskt exempel uppfyller satsen det centrala kravet att tydliggöra en regel genom att ställa pronomen och artikel bredvid varandra framför ett enkelt substantiv i slutet av satsen, "... *die der Nordsee*", vilket framhäver den från svenskan starkt avvikande strukturen. Exemplet uppfyller alltså väl det grundläggande krav som Hermanns formulerar i maxim (1). Genom att verka så uppenbart oäkta klarar det på ett elegant sätt av maxim (3) och därmed också maxim (2), vilket bekräftas av att man uppenbarligen har svårt att glömma exemplet. Eftersom det är lätt att komma ihåg är det knappast för långt varför det uppfyller kravet i maxim (4). Ett genialt exempel, som för övrigt ännu efter hundra år gör tjänst! (Jfr Sundqvist 1988).

6 Regel, regelformulering och exempel

Regelformuleringarna och exemplen måste vara så utformade att användaren utgående från sina språkliga och andra relevanta kunskaper får ut den information hon eller han söker. Detta innebär att de regler regelformuleringarna bygger på måste ha någon typ av överensstämmelse med ordboksanvändarens internaliserade regler. Dessa regler är inte direkt åtkomliga utan återspeglas endast indirekt i språkbrukarnas beteende, dvs. i deras produktion och reception av texter. Man måste dessutom alltid utgå från att det finns en viss interindividuell variation ifråga om de internaliserade reglerna utan att detta nämnvärt stör den språkliga kommunikationen, jfr Nikula (1995:avsn. 5.3).

Ett relativt tydligt exempel på svårigheterna utgör verben inom verbfältet "köpa och sälja". Inom tysk valensforskning, en deldisciplin av lexikologin med relevans för lexikografen, har dessa verb utförligt diskuterats och oenighet har rått och råder alltjämt om huruvida de ska betraktas som två-, tre- eller fyrställiga. Ska man t.ex. beträffande *köpa* (*kaufen*) förutom "köparen" och "varan" betrakta "priset" och/eller "säljaren" som valensbundna element, "fyllnadsled". Valet gäller frågan om vilka lexikaliska regler som ska antas gälla för verbet, vilket naturligtvis har konsekvenser för regelformuleringarna och därmed också för valet av exempel. Det är uppenbart att alla fyra element, "köpare", "vara", "pris" och "säljare", på något sätt har relevans för verbet och att olika valensbeskrivningar måste utgå från något olika uppfattningar om den centrala lexikaliska betydelsen hos verbet. Noteras kan att SOB av betydelsedefinitionen att döma, 'skaffa sig (ngt) som sin egendom mot ersättning' sannolikt utgår från att *köpa* är treställigt, "köpare", "vara" och "pris". I exemplen förekommer alla fyra element, "köpare", "vara", "pris" och "säljare".

Utgående från att alla fyra med verbet nära förknippade element, "köpare", "vara", "pris" och "säljare", är relevanta har man i den stora tyska verbvalensordboken *Verben in Feldern* (VIF) beskrivit *kaufen* 'köpa' som fyrställigt. Det är i detta sammanhang intressant att notera att det enda exemplet med fyra fyllnadsled utsatta på en gång är en konstruerad sats. Eftersom den korpus ordboken bygger på är elektroniskt läsbar är det enkelt att se att inga belägg med alla fyra fyllnadsled på en gång föreligger, att det överväldigande flertalet har "köpare" och "vara" utsatta, att endast ett mindre antal belägg med "köpare", "vara" och "pris" förekommer och att kombinationen "köpare", "vara" och "säljare" är ännu ovanligare, jfr Nikula (1994:205). Nämnas kan att inte heller SOB anför något exempel med alla fyra led, medan ÖSTERGREN anger ett belägg ur Bibeln: "Mat att äta skolen I k-a av dem för penningar" [min kurs.].

Som tidigare framhävts kan man inte direkt utgående från frekvensen dra slutsatser om språkliga regler. Utgående från andra överväganden som jag inte kan gå in på här kan man dock dra slutsatsen att förekomsten av lexikaliskt fyrställiga verb inte verkar särskilt sannolik (jfr Herslund 1988) och att det är fullt möjligt att beskriva verb som *kaufen* (och därmed också *köpa*) som ett lexikaliskt tvåställigt verb med "köpare" och "vara" som fyllnadsled, antaganden som åtminstone inte står i strid med korpusanalyserna.

Om emellertid *köpa* beskrivs som tvåställigt måste också "priset" och gärna också "säljaren" anges, eftersom dessa i motsats till t.ex. tids- och platsadverbial är intimt förknippade med just detta verb. En möjlighet är att göra det genom en kombination av väl valda exempelsatser så att exempel med "köpare", "vara" och "pris", samt "köpare", "vara" och "säljare" förekommer. Ytterligare kunde man liksom i VIF konstruera ett fyrställigt

exempel, ifall man inte finner ett lämpligt belägg, eftersom fyrställigheten skapar en stark kontext som bidrar till betydsetolkningen, alltså t.ex. "Han köpte en bok hos sin bokhandlare för trehundra kronor". En sådan sats är uppenbarligen inte särskilt sannolik i en normal text och inte heller speciellt "intressant", men kan fylla sin uppgift som exempel i en ordbok.

7 Sammanfattning

Ett exempel exemplifierar alltid en regel, ett ordboksexempel i allmänhet flera regler på en gång. Exemplet har som funktion att tydliggöra regelformuleringar så att ordboksanvändaren kan sluta sig till vilka regler det är fråga om. Exempelen måste alltså vara "genomskinliga" i förhållande till de regler de ska åskådliggöra, vilket tyder på att de helst borde vara korta och torftiga. Detta medför lätt att de verkar onaturliga. Mot kortheten och torftigheten talar det faktum att semantiskt "mättade" exempel, "starka kontexter", kan vara till fördel för att betydelsedefinitionen ska kunna tolkas riktigt. Också starka kontexter kan leda till "onaturligheter" eftersom sådant som i en normal text sannolikt vore kommunikativt irrelevant gärna ingår i en sådan kontext.

Exempelen i ordböcker bör vara enkla, korta och torftiga, de bör vara långa, semantiskt mättade och tautologiska, de bör vara intressanta osv. En mängd sinsemellan motstridiga krav ställs på exemplen och det enda sättet att klara sig ur dilemmat är att använda sig av rikligt med exempel, långa och korta, intressanta och torftiga, autentiska och konstruerade osv. Där sätter de praktiska, inte minst de ekonomiska realiteterna naturigtvis gränser. Eftersom exemplen helt uppenbart har en viktig funktion framstår det tydligt att en teori rörande det lexikografiska exemplet är nödvändig om man vill utveckla ordböckerna på denna punkt.

Litteratur

Ordböcker

SOB 1986 = *Svensk ordbok*. Utg. Sture Allén. Uppsala: Esselte.

VIF 1986 = *Verben in Feldern*. Utg. Helmut Schumacher. Berlin/New York: de Gruyter.

WDG 1970–1977 = *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. (6 band). Utg. Ruth Klappenbach/Wolfgang Steinitz. Berlin: Akademie Verlag.

ÖSTERGREN 1981 = Olof Östergren: *Nusvensk ordbok*. (5 band). Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Annan litteratur

Bergenholtz, Henning 1994: Beispiele in Fachwörterbüchern. I: Burkhard Schaefer/Henning Bergenholtz (utg.): *Fachlexikographie. Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*. Tübingen: Gunter Narr, 421–439.

Bergenholtz, Henning/Sven Tarp 1994: *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelser av fagordbøger — problemer og løsningsforslag*. Herning: forlaget systime als.

Freund, Folke/Birger Sundqvist 1988: *Tysk Grammatik*. Stockholm: Natur och Kultur.

Grice, Paul H. 1975: Logic and Conversation. I: Peter Cole/Jerry L. Morgan: *Syntax and semantics, Vol. 3, Speech Acts*. New York/San Francisco/London Academic Press, 41–48.

- Grosse, Siegfried 1967: Zur Aktualität in den Beispielen in der Schulgrammatik. I: Benno von Wiese/Rudolf Henß (utg.): *Nationalismus in Germanistik und Dichtung*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 261–272.
- Hermanns, Fritz 1988: Das lexikographische Beispiel. Ein Beitrag zu seiner Theorie. I: Gisela Harras (utg.): *Das Wörterbuch. Artikel und Verweisstrukturen (= Sprache der Gegenwart 74)*. Düsseldorf: Schwann/Bagel, 161–195.
- Herslund, Michael, 1988: On Valence and Grammatical Relations. I: Finn Sørensen (utg.): *Valency. Three Studies in the Linking Power of Verbs*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 3–34.
- Karlsson, Fred 1983: Prototypes as Models for Linguistic Structure. I: Fred Karlsson (utg.): *Papers of the Seventh Scandinavian Conference of Linguistics II*. University of Helsinki, Department of General Linguistics, Publications No. 10. Helsingfors: Helsingfors universitet, 595–605.
- Lindberg, Ebba 1976: *Beskrivande svensk grammatik* (under medverkan av Ove Oskarsson). Stockholm: AWE/GEBERS.
- Nikula, Henrik 1986: Wörterbuch und Kontext. Ein Beitrag zur Theorie des lexikalischen Beispiels. I: Albrecht Schöne (utg.): *Akten des VII. Internationalen Germanisten-Kongresses, Göttingen 1985, Band 3*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 187–192.
- Nikula, Henrik 1988a: Lexikon und Wörterbuch. I: *Fachsprachen und Übersetzungstheorie VIII*. Vasa: Vasa universitet, 227–239.
- Nikula, Henrik 1988b: Zur Frage der Textualität von Beispielsätzen. I: *Neuphilologische Mitteilungen* 89:4, 483–488.
- Nikula, Henrik 1989: Zur Beschreibung der Verbumbegungen in Wörterbüchern des Deutschen. I: *Fachsprachen und Übersetzungstheorie IX*. Vasa: Vasa universitet, 139–151.
- Nikula, Henrik 1994: Wörterbuch und Textkorpus. I: *Fackspråk och översättningsteori XIV*. Vasa: Vasa universitet, 196–209.
- Nikula, Henrik 1995: Valenz und Bedeutung. I: Ludwig M. Eichinger/Hans Werner Eroms (utg.): *Dependenz und Valenz*. Symposium an der Universität Passau, 18.–21. 3. 1992. Hamburg: Buske Verlag (under tryckning).
- Pusch, Luise F. 1983: "Sie sah zu ihm auf wie zu einem Gott." Das Duden Bedeutungswörterbuch als Trivialroman. I: *Der Sprachdienst* 27, 135–142.
- Römer, Ruth 1973: Grammatiken, fast lustig zu lesen. I: *Linguistische Berichte* 28, 71–79.
- Sundqvist, Birger 1988: Die Heringe der Ostsee. I: *Moderna Språk* 82: 4, 340–341.

Övriga källor

- MK = Mannheimer Korpus der geschriebenen deutschen Gegenwartssprache (MK1 ca 2,2 milj. o. MK2 ca 0,3 milj. ordformer). Institut für deutsche Sprache; Mannheim.

